

Přátelský přípisek Immanuela Kanta k litevskému slovníku

Tomáš Hoskovec
Brno & Praha

Autorizovaná podoba studie, kterou (s několika drobnými odchylkami ve znění, s posunutým číslováním v odkazech na poznámky pod čarou, bez posledního odstavce a bez přílohy) otiskl *Filosofický časopis* č. 1 roč. 50, str. 125-146, Praha 2002, ISSN 0015-1831. Revidováno v lednu 2004.

Ujme-li se Immanuela Kanta nefilosof, může tak zodpovědně učinit za předpokladu, že se k němu bude vyjadřovat ze strany oboru, v němž se dobře vyzná. Splnění uvedeného předpokladu však ještě nezaručí, že «cizí» odborník řekne ke Kantovi něco pro filosofii přínosného:¹ antropologický popis Kantovy lebky nebo zařazení Kantova klobouku do dějin evropské módy XVIII. století budou nejspíše vypadat jen jako parazitě na Kantově slávě. Mými obory jsou obecná jazykověda a baltská filologie. Nestačím svými vědomostmi na to, abych se mohl ptát třeba po obecném chápání jazyka v Kantově díle. Rád bych však pomohl filosofům porozumět jednostránkovému textu, jenž v korpusu Kantova díla působí jako kuriosum. Kantův «přátelský přípisek», *Nachschrift eines Freundes* k litevskému slovníku Christiana Gottlieba Mielckeho z r. 1800, čteme-li jej s porozuměním pro politický kontext doby, svědčí o lidské a občanské odvaze Immanuela Kanta, ba vyvolává širší otázky praktické morálky. Kant přece zažil z bezprostřední blízkosti dějinné události jako trojí dělení polsko-litevské *Respubliky*. Co k tomu říkal? Jasně názory, byť nevyřčené s konkrétními jmény, lze najít v jeho politických traktátech z devadesátých let XVIII. století *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis* a *Zum ewigen Frieden*. Pokusím se ukázat, že *Nachschrift eines Freundes* formuluje *in concreto* požadavky, které *in abstracto* zazněly ve výše uvedených spisech. Než k tomu přistoupím, musím leccos vyložit: Kde se vzali Litevci v Prusích? Měl k nim Kant nějaký zvláštní vztah? Co znamená Mielckův slovník v dějinách poznávání litevského jazyka? Co znamenalo poznávání litevského jazyka v evropské vědě a kultuře XVIII. a XIX. století? A proč je dobré rozlišovat «Prusy» a «Prusko».

Kantovský motiv v litevském národním sebeuvědomění

Shodně s Čechy vnímají Litevci sami sebe jako malý národ uprostřed Evropy.² Shodně s Čechy jsou Litevci poznamenáni vědomím nesamozřejmosti své národní existence. Litevské národní obrození vypadá jako časově opožděné a zároveň zhuštěné národní obrození české. Jak

¹ Spěchám ujistit kolegy matematiky a astronomy, že vím a uznávám, že i oni mají na Kanta nárok. Užiju-li kde slova filosofie (a budu se mu vyhýbat), pak vždy v kantovské šíři, která matematiku i astronomii přirozeně zahrnuje.

² Jejich novodobý stát má plochu jen o trochu menší než nynější stát český, počtem obyvatel však představuje sotva víc než jednu třetinu Česka. Poloha ve středu Evropy je otázkou zadání okraje kontinentu.

české, tak litevské národní obrození hledalo slavné Evropany, jimiž by se honosilo i zaštit'ovalo jako přáteli národa. Z velikánů XVIII. století tak Čechům posloužil Wolfgang Amadeus Mozart, Litevcům Immanuel Kant.

Těch několik Pražanů, kteří Mozartovi rozuměli, mluvilo sice německy (někteří možná italsky), ale to nebránilo vzniku literárního motivu Mozartovy lásky k Čechům, motivu, jenž žije svým životem a ještě na konci XX. století se projeví třeba feérií o tajupném přenesení mrtvého Mozarta z anonymní jámy žebráků ve Vídni do mystického hrobu v Praze (Jaroslav Seifert: *Noční divertimento* ze sbírky *Býti básníkem*, 1983). Litevské národní obrození zdůrazňovalo, že Kant byl litevského původu, že ještě jeho rodiče mluvili litevsky, že se - zvláště ke konci života - úzce stýkal s litevskými kulturními činiteli. Neznám žádné literární zpracování kantovského motivu v litevském písemnictví, stal se nicméně pevnou součástí litevské dějepřavy (cf. Zinkevičius 1990: 266).

Nevím, o jaké prvotní dokumenty se opírají tvrzení o (jazykové) litevskosti Kantových předků, nestudoval jsem primární kantovské biografie; z litevských citací biografických prací o Kantovi vyplývá, že praděd Richard Kant byl místní Balt a neuměl německy. Kdo byli Baltové, vyjasníme později (jde o nositele jazyků jistě úzce příbuzné skupiny), dohadovat se, zda Richard Kant byl etnický Prus, Kurš nebo Litevec, je bezpředmětné. Tvrzení o Kantových úzkých stycích s litevskými kulturními činiteli se v litevských pracích opírají o dvě jména: **Christian Gottlieb Mielcke** (1732-1807) a **Ludwig Jedemin** (litevsky: Gediminas) **Rhesa** (litevsky: Rėza; 1776-1840).

Pátrám-li, čím lze dosvědčit Kantovu blízkost k oběma mužům, nalézám jedině údaje bibliografické. Mielcke vydává roku 1800 v Královci svůj litevsko-německý a německo-litevský slovník, jenž na titulním listě oznamuje, že má tři předmluvy a *přípisek pana profesora Kanta*, kterýžto přípisek je ve vlastním Kantově textu upřesněn jako *přátelský*. Jím se zde budeme zabývat podrobněji. Rhesa začíná studovat na královecké universitě v roce 1795, kdy Kant končí s přednáškami,³ a roku 1807, již po Kantově smrti, tam získává filosofický doktorát disertací o morálním výkladu Písma svatého podle Kanta: měl tedy vztah ke Kantovu dílu, nevím však o dokladu, že by se s Kantem stýkal.⁴ Rhesa má obrovské zásluhy o kulturní povznesení Litevců v Prusích a o propagaci litevské kultury ve světě,⁵ jistě byl Kantem ovlivněn,⁶ sotva však kdy před ním stanul jako partner k rozhovoru, at' již o litevských národních či jiných záležitostech. Rhesa, neúnavný propagátor litevské kultury v Evropě, se Kantem zaštit'oval,⁷ ale to už je Kantův posmrtný život v litevském národním obrození. Do-

³ Zapisuje se tam 25. dubna, Kant četl svou poslední přednášku 23. června, nicméně všechny Rhesovy životopisy, s nimiž jsem se v baltistické literatuře setkal, zdůrazňují, že Rhesa studoval i u Kanta.

⁴ Rhesa, sirotek vydržovaný příbuznými, si po celá studijní léta musel vydělávat kondicemi - a zároveň psal německy básně na litevské motivy. Studia úspěšně ukončil r. 1799 a hned nastoupil do státní služby jako vojenský kaplan. Odhlédneme-li od rozdílu věku a společenského postavení, už jen nejzákladnější životní podmínky kladly těžké překážky tomu, aby se Rhesa s Kantem blíže stýkal.

⁵ Mimo jiné sebral a roku 1825 v zrcadlovém vydání s německým překladem do světa uvedl litevské lidové písně, *dainos*, které okouzly Johanna Wolfganga Goetha i Jakuba Grimma; do češtiny je záhy přeložil František Ladislav Čelakovský (1827) a jeho překlad později zhudebnil Antonín Dvořák (1878).

⁶ Svou akademickou dráhu završil r. 1818 řádnou profesurou filosofie a teologie na universitě v Královci.

⁷ 14. října 1820 píše Rhesa Gøthovi a prosí ho o pomoc pro svůj záměr vydat v Německu litevskou poesii. Ve svém dopise zdůrazňuje, že «i nesmrtelný Kant se pochvalně zmiňuje o litevských *dainos* v předmluvě k Mielckovu slovníku», což tam sice nestojí, ale duchu Kantova přípisu to neodporuje; výslovně to praví

ložitelné Kantovo angažmá v litevské věci se omezuje pouze na jeho přátelský příspěvek z r.1800 (a jenom k němu se odvolává hlavní proud litevské historiografie, cf. Šapoka 1936: 617; Daugirdaitė-Sruogienė 1990: 225).

Litevský motiv v kantovském bádání

Přátelský příspěvek k Mielckovu slovníku je shodou okolností vůbec poslední text, který Kant za svého života vydal.⁸ Nevím však, zda byl v celku kantovského bádání nějak zkoumán. Domnívám se, že nikoliv. Ani se přitom nemusím uboze dušovat, že nikdo z filosofů, které znám, o ničem takovém neví, a že nakolik znám litevské kulturní prostředí, tak kdyby nějaká relevantní práce existovala, určitě by ji Litevci citovali. Opírám se jen o své filologické překvapení nad šlendriánem v základních kantovských publikacích. Přátelský příspěvek přetiskují *Kant's gesammelte Schriften* (KGS) vydávané Královskou pruskou akademií věd (KGS VIII, 1923), text na str. 445, ediční poznámku na str. 522. Autor slovníku je tam řádně uveden jako Christian Gottlieb Mielcke, vydavatel Heinrich Maier přikládá celý dlouhý titul slovníku, v němž je Kant čestně zmiňován, a dodává, že na tento Kantův text poprvé poukázal Reicke v r. 1860. Po formální stránce je vše v pořádku (k editorovu nakládání s Kantovým originálem se vyjádřím níže). Leč *Allgemeiner Kantindex zu Kants gesammelten Schriften* (AKI) vydávaný Gottfriedem Martinem výhradně na podkladě KGS píše v rejstříku osob (1969) nesprávně Mielche (AKI XX: 85). Již předtím *Kant-Lexikon* (KL) Rudolfa Eislera (1930) překrucuje na Mielke, ostatně stejně jako Erich Adickes (1893-1896) ve své *German Kantian Bibliography* (GKB, č. 103). Eislerův německý *Kant-Lexikon* položku *Nachschrift eines Freundes zu Heilsbergs Vorrede zu Mielkes [místo: Mielckes] Litauischem Wörterbuch* mezi Kantovými spisy sice cituje, byť se k ní nevyjadřuje (KL: 641), zato jeho francouzské vydání (1994), které zdůrazňuje, že je rozšířené, položku «přátelský příspěvek» ze soupisu Kantových spisů prostě vypustilo (KL-F: xv), jako by nikdy nic takového nevyšlo.

Chci-li věřit, že kantovská bádání jsou ve filosofii svědomitá a «prusky» důkladná, dovedu si výše uvedené nepřesnosti vyložit jen tak, že *Přátelský příspěvek* je v korpusu kantovského materiálu považován za text na úrovni náhodně dochovaného Kantova lístečku se vzkazem hospodyně... Onen text přece jen vypovídá víc: je to jediné místo, kde Kant mluví konkrétně ke žhavé politické situaci. Porozumět mu však vyžaduje jistou průpravu.

Litevská minulost Kantových Prus

Podívejme se nejprve na dobu a pojmy. Kant byl poddaným Pruského království. Běžně se říká, že žil v Prusku. Z opatrnosti zde budeme mluvit jen o Prusích. Slovem *Prusy* (podobně jako *Čechy*, *Uhry*) označíme území pojmenované podle obyvatel, slovem *Prusko* (*Česko*, *Uhersko*) státní útvar nad oním územím vytvořený. Takové státní útvary se mění, vznikají

druhá, Jenischova, i třetí, Heilsbergova, předmluva k onomu slovníku. — Jinak se zdá, že Rhesa neví o tom, že Goethe díky Herderovi poznal ukázky litevských *dainos* již mnohem dříve a jednu z nich dokonce cituje ve své zpěvohře (*Singspiel*) *Rybářka* (*Die Fischerin*, 1782).

⁸ Téhož roku 1800 vydává v Královci J.B.Jäsche Kantovy přednášky z logiky, ale to jsou Kantovy texty mnohem starší.

a zanikají, zvětšují se i zmenšují (Morava patří státoprávně do Česka, i když neleží v Čechách). Co zůstává, to jsou přírodní útvary.

Území Prus leží mezi pravým břehem dolního toku Visly a levým břehem dolního toku Němenu. Ze severu je ohraničuje Baltské moře, z jihu pás Mazovských (Mazurských) jezer. Styk se světem od nejdávnějších dob obstarávalo moře a ony dvě velké řeky; pevninský pás jezer a močálů naopak kladl těžko překročitelnou překážku. Území bylo v historických dobách vždy osídleno a jeho obyvatelstvo udržovalo styky s okolním světem. V logice evropského středověku však Prusy až do počátku XIII. století do Evropy nepatřily: neměly feudální strukturu a nepřijaly křesťanství.

O území Prus od XI. století usiloval polský král, případně mazovský vévoda (podle toho, kdo byl právě silnější). Na počátku XIII. století se do věci vložil papež. Je ustanoveno pruské biskupství, pořádají se křížové výpravy. A tu se nabídne zkušený rytířský řád, který nedávno musel opustit Palestinu a hledá, kde by si v Evropě založil panství. Na území Prus tak ve vzájemné nevraživosti, postupně až nenávisti zakládají stát tři síly: polské království, v trvalém papežském lénu, pruský biskup, podřízený přímo papeži, a rytířský řád, jenž má sloužit biskupovi, ale zároveň si u papeže vymínil, že jaká území dobude, ta mu zůstanou. Jediný, kdo stát nezakládá, je původní obyvatelstvo, po němž se Prusy jmenují Prusy.

Po celé XIII. století se rytířský řád v Prusích (řikal si Německý) věnuje především vojenskému podmaňování místních obyvatel, což se mu nakonec podařilo. Ve XIV. století se řád pokouší dobýt sousední Litvu, což se mu nepodařilo. V XV. století se pruská města a prušští biskupové (počet biskupství mezitím vzrostl) spojí proti řádu s Polskem, papežství je oslabené, řád ztratí podporu císaře - a to mu zlomí vaz. Teprve porážka řádu přinese do Prus jasné státní útvary, jasná «Pruska», a to hned dvě: *Prusy královské*, území, které připadlo polské královské koruně (za sídelní město měly Marienburg, polsky Malbork; zahrnovaly též Gdaňsk a kousek Východních Pomořan), a *Prusy vévodské/knížecí*, panství v polském lénu (s hlavním městem Královcem). Toto rozdělení do dvou státních útvarů trvalo velmi dlouho, od r. 1466 do r. 1772. Řád v Prusích formálně zanikl r. 1525, kdy jeho velmistr - po dohodě s polským katolickým králem - přijal protestantismus a prohlásil se za vévodu, jmenovav zbylé rytíře svými dvořany. Prušští vévodové později získají titul říšských knížat (odtud dvojí jméno vévodských/knížecích Prus). V důsledku švédské války byl roku r. 1660 zrušen lenní vztah vévodských Prus k Polské koruně.

Kantovo rodné Prusko byly historické Prusy vévodské. Prusy královské, země Polské koruny, už znamenaly cizinu. Jak s tím smířit známou skutečnost, že Kant žil v království? Inu, bylo to království samozvané, opatrně vyhlášené, zrozené z revnivosti mezi německými říšskými kurfiřty. Pruské vévodství získala dynastie Hohenzollernů, která držela v Německu Braniborskou marku a s ní nejvyšší titul, jakého bylo lze ve Svaté říši dosáhnout, hodnost kurfiřta. Hodnost královská by byla vyšší, leč království měla Svatá říše jen jedno, České, a na jeho trůnu seděl osobně habsburský císař.⁹ Pro Hohenzollerny byly Vévodské Prusy jedno z mnoha panství (spravovali je z Berlína), navíc panství od ostatních oddělené (územnímu propojení vadily právě Prusy královské). Vyvázání z polského léna za kurfiřta Bedřicha Viléma bylo pro ně jistě příjemné (nemuseli odevzdávat lenní poplatek), ale na geografických danostech to nic neměnilo.

Polsko, které bylo královstvím, nepatřilo do Svaté říše (podobně jako Uhersko). Roku 1697 se (za nemálo peněz) dal polským králem zvolit jiný kurfiřt Svaté říše, saský August

⁹ Historicky byl císař německým králem, jemuž se navíc dostalo papežského pomazání. Po Vestfálském míru (1648) však německý královský titul ztratil opodstatnění, zato český platil dál.

II. Silný, z konkurenčního rodu Wettinů. Jako polský král Bedřich August I. tak saský kurfiřt získal prestižnější titul než braniborský kurfiřt Bedřich III. Ten se roku 1701 prohlásil králem v Prusích a změnil si pořadové číslo na Bedřich I.¹⁰ Roztomilá je jemná formulace *König in Preußen*, nikoliv *von Preußen*. Bedřich byl králem a byl jím v Prusích, leč nebyl králem celých Prus: ironií osudu právě v historických Prusích «královských», jež nadále patřily Polské koruně, kraloval kurfiřt saský. Teprve vnuk Bedřich II. Veliký, který při prvním dělení Polska (1772) zabral zbývající část Prus, a tak spojil území Hohenzollernů, se mohl nazvat *König von Preußen*. Tuto proměnu Kant zažil.

Rozepsal jsem se o historické složitosti Kantova státu Prusko, abych čtenáře varoval před unáhlenými soudy o etnickém složení jeho obyvatelstva. Co je pevné, jsou geografické hranice Prus mezi dolními toky Visly a Němenu, jak jsme je popsali výše. Toto území mělo své původní obyvatele, kteří byli zvenčí, svými dobyvateli, nazváni Prusy a po nichž byl, opět zvenčí, nazván i kraj. Nemáme důvod předpokládat, že původní obyvatelé Prus tvořili do XIII. stol. etnickou, kulturní nebo politickou jednotu: o tu poslední z naznačených se pokusili až ve společném boji proti křižákům. Po porážce v kraji zůstali jako sedláci (postupně upadající v nevolnictví), dílem i jako řemeslníci. Do dobytých Prus přišla šlechta (řádiví rytíři, pozdější dvořané), která byla německá, německé, dílem polské duchovenstvo, měšťané Němci, dílem Poláci (s příměsí mnoha dalších národností). Německým rytířům se žádnou řádovou státnost v Prusích vybudovat nepodařilo, v pozdějších dobách politická státnost závisela na příslušnosti území k Polské koruně nebo Braniborské marce. Kde se vzali v Prusích Litevci?

Národy, o nichž jsme zatím mluvili, Němci i Poláci, byly vymezeny politicky, státoprávně. Původní Prusy, kteří stát neměli, můžeme vymežit jen jazykově. Byli to Baltové, totiž nositelé baltských jazyků. Baltské jazyky jsou příbuzenskou skupinou jazyků indoevropských (nyní žije jen litevština a lotyština), a to příbuzenskou skupinou na stejné úrovni jako jazyky slovanské (např. polština, čeština) nebo germánské (např. němčina, švédština).¹¹ Pruští Baltové neměli za evropského středověku štěstí. Na druhé straně mohutné řeky Němenu však žili též Baltové. A ti štěstí měli. I na ně útočili němečtí křižáci, leč ubránili se jim, ba sjednocení vnějším tlakem, vytvořili ve XIII. století stát, Litvu.¹² Litevští Baltové dokonce ve XIV. století expandovali na jih a východ do slovanských oblastí, kde po pádu Kyjevské Rusi vzniklo mocenské vakuum, a vytvořili obrovský stát, v jistém okamžiku sahající od Baltského po Černé moře, Velkoknížectví litevské. To se spojilo s Polským královstvím, na konci XIV. stol. dynasticky, koncem XVI. stol. i politicky, čímž vznikla (aristokratická) *Respublika* obojího národu (oba národy představovali šlechtici, oprávnění zasedat v polském či v litevském sněmu). Jazykově vymezení Litevci představovali ve svém Velkoknížectví jen

¹⁰ Leopold I., císař Svaté říše římské, souhlasil s povýšením Vévodských Prus na království výměnou za politické a vojenské závazky Bedřicha III. jakožto braniborského kurfiřta (císaře právě čekala válka o dědictví španělské). Bedřich odjel z Berlína, jenž ležel v Říši, do Královce, jenž v Říši neležel, a tam se nikoliv dal korunovat, nýbrž sám sobě nasadil královskou korunu. V novodobých evropských dějinách to byla poprvé samokoronovace. Teprve o sto let později, r. 1804, korunovali sami sebe Napoleon I. císařem francouzským a František I. císařem rakouským.

¹¹ Zakážeme si zde jakékoliv spekulace o kulturním nebo náboženském dosahu čistě jazykově vymezených Baltů. Zájemce o takové otázky - zvláště ve vztahu k Prusům - odkazuji na svou starší práci (Hoskovec 1999).

¹² Více na sever, při dolním toku jiné mohutné řeky, Daugavy, žili ještě další Baltové. Na ně útočila druhá, livonská větev křížových rytířů. Neubránili se, nevytvořili stát, ale z jejich potomků vznikl v XVIII. - XIX. století novodobý národ Lotyšů.

menšinu obyvatel. Jejich mocenské špičky svou litevskou státní národnost chápaly jednoznačně politicky, totiž hlasem ve sněmu Velkoknížectví, a svůj baltský jazyk snadno vyměnily za jiný; litevští sedláci na pravém břehu dolního toku Němenu sice zůstali jazykově baltští, leč politicky a státoprávně se s nimi nepočítalo. Ve Velkoknížectví litevském nebyla litevština nikdy úředním jazykem státu.

Pruští Baltové (vymezení jazykově) byli v obojím státoprávím Prusku, v Prusích královských i vévodských, politicky stejně irelevantní jako litevští sedláci (opět vymezení jazykově) ve Velkoknížectví. Všechny je od XVI. do XVIII. století čekalo stále tužší nevolnictví. V polských Královských Prusích, katolických, vymizely baltské jazyky beze stopy. Ve Vévodských Prusích, přes Barniborskou marku státoprávně německých, se jazyková situace zásadně změnila přechodem na luteránství. Vévoda, bývalý velmistr katolického řádu, který původně přišel do Prus s úkolem obrátit Balty na křesťanství, se teprve coby protestant začíná starat o to, aby obyvatelstvo jeho části Prus křesťanskou víru vůbec poznalo, a to jazykem, kterému rozumí. Snaží se Prusy, což byli pro něho prostě místní ne-Němci (a ne-Poláci), evangelizovat prusky.¹³ Tu se ukazuje, že prušští Baltové jsou křížáckým válčením i hospodařením tak ubiti a vyčerpáni, že nevytvoří vzdělané vrstvy, neřkuli kulturní elity.¹⁴ Ty naopak dokázali vytvořit svobodní Litevci z Velkoknížectví. Vévoda proto zve na své území litevské duchovní, kteří sympatizují s Lutherovým učením, obdarovává je farními prebendami a pověřuje uskutečněním reformace: mají v litevském jazyce vydat katechismy, zpěvníky, kázání, Bibli.¹⁵ Další litevští vzdělanci byli pozváni učit na královeckou universitu, postupně zřizovanou v letech 1542 až 1544, do ústavu, jenž měl vychovávat duchovní a utvářet elity pro vévodovo Prusko. XVI. století je zázračný věk litevského písemnictví, přičemž produkce Vévodských Prus mnohonásobně převyšuje produkci Litevského velkoknížectví.

Baltové z Prus měli k Baltům z Litvy blízko. Rozuměli jejich jazyku a Litevci byli pro ně vzor, neboť měli svůj stát i své vyšší společenské vrstvy. Ztotožnění se sousední Litvou bylo tak velké, že pruské kraje při levém břehu Němenu se (v protikladu k Litevskému velkoknížectví, ve XX. stol. pak k Litevské republice) nazývaly Malá Litva. Jejich obyvatelé se cítili jako litevská národnostní menšina v Prusích a sami sebe nazývali *lietuvininkai*, což znamená 'Litevci' s konotací 'přívrženci litevské strany' (zatímco pro Litevce z Velkoknížectví se ustálil slovtvorně jednodušší výraz *lietuviai* 'Litevci').

Nevíme, jak si prušští Baltové sami říkali před vpádem evropských křesťanských dobyvatelů: nejspíš šlo o více kmenů s různými jmény a bez potřeby společného označení; zato bezpečně víme, že po dobytí a ovládnutí křesťanskou Evropou si tito «Prusové», jazykoví

¹³ To, co máme jako památky starého «pruského» jazyka, jsou tři vydání evangelizačních příruček, které si pro své působení vyrobili němečtí pastoraři za pomoci místního baltského nevolníka. Více o nich píše ve své již zmíněné práci (Hoskovec 1999).

¹⁴ Třetí «pruský» katechismus začíná osobní předmlouvou pruského vévody Albrechta Staršího, který vyzývá své duchovní pastýře, at' mezi pruským (= jazykově baltským) obyvatelstvem vyhledávají nadané děti a jejich rodiče přesvědčují, aby je poslali do škol a dali na duchovní dráhu. Chudým rodičům dokonce nabízí vévoda pro jejich děti stipendia. Taková knižní předmluva nemá v XVI. století (ani ve staletích sousedních) obdoby; všude naopak autor ponížene předkládá své skrovné dílko Jeho Panovníckému Majestátu v naději, že Ten na ně shlédne okem laskavým. — Ze strany vévodovy přitom nešlo o iniciativu jednorázovou, jak podrobně dokládá Lukšaitė (1999: 214-222).

¹⁵ Vévoda sledoval i politický cíl, «ideovou diversi»: vyvézt reformaci do Velkoknížectví litevského a udělat si z něho spojence proti svému feudálnímu pánu, Království polskému.

Baltové z Prus, začali říkat Litevci.¹⁶ I jazyk, který do Prus přinesli Litevci z Litvy, byl «litevský». Na rozdíl od Litevského velkoknížectví se však ve Vévodských Prusích tento litevský jazyk stal jazykem úředním, druhým po němčině. Při královecké universitě působil litevský seminář vychovávající pastory, kteří na pruském venkově budou kázat litevsky, i státní úředníci, kteří vévodské (později královské) výnosy budou překládat do litevštiny.¹⁷ Kulturní mateřštinou takových lidí byla nicméně němčina; mluvit litevsky se od nich vyžadovalo coby zvláštní kvalifikace, podobně jako se v některých úřadech státní služby od uchazečů vyžadovalo, aby ovládali latinu.¹⁸

Tím, že se (jazykoví) Baltové v Prusích identifikovali jako Litevci, mohli se (jazykoví) Němci v Prusích identifikovat jako Prusové. V XVIII. století to bylo o to důležitější, že Svátá říše římská národu německého už nesloužila jako jednotící zdroj politické národní totožnosti německé a Pruské království mělo prestižnější titul než hohenzollernská Brani-borská marka. Ta se proto přejmenovala na Prusko a z Prus, jejichž rozdělení na Prusy královské a vévodské podle vztahu k Polské koruně bylo posléze překonáno zánikem Polské koruny, se stalo Prusko *východní*, přívěšek «centrálního» Pruska kolem hlavního města Berlína.¹⁹

Litevská přítomnost v Kantových Prusích

Vstupme do Kantova XVIII. století: Vévodské Prusy jsou samozvaným královstvím, na Polsku nezávislým. Obyvatelé Vévodských Prus jsou všichni státně Prusové, jazykově se dělí na Němce a Litevce, němčina a litevština jsou úředními jazyky. Předchozí století zdokonalilo praktiky jazykové segregace a diskriminace. Litevci jsou horší Prusové než Němci: státní správa zakazuje litevskému sedlákovi oblékat se jako německý sedlák, zakazuje vyplatit litevskému nádeníkovi tak vysokou mzdu, na jakou má nárok nádeník německý. Litevci (jazykově baltští obyvatelé) si však ve Vévodských Prusích udržují početní většinu: ještě na počátku XVIII. stol. byl venkov ve východní části státu homogenně litevský. V r. 1709 vypukla nová válka se Švédskem a s ní přišel mor: na venkově přežila sotva třetina pruských Litevců. Král v Prusích zve do své země protestantské kolonisty z Německa, Rakouska, Švýcarska, Francie, Nizozemí. Kolonisté jsou - na rozdíl od místních Litevců - osvobozeni od roboty a místní správa dovádí svou segregáčnickou politiku do kuriozních podob: kolonistům, kteří přišli na dvory po morem vymřelých Litevců, zakazuje sloužit u Litevců, žít s nimi v jedné vesnici, napodobovat jejich náradí, oblečení, zvyky a samozřejmě jazyk.

¹⁶ Doklady o litevském sebeoznačení pruských Baltů sahají do XVI. století, kdy jsou nicméně doloženy ještě jiné názvy pro jazykově jiné Balty (např. Kuršové, Sembové, Súdovové). V Kantově XVIII. stol. si však již všichni jazykově vymezení Baltové ve Vévodských Prusích říkali Litevci.

¹⁷ Patří k filologickým rozkoším baltistovými čist v dobových litevských překladech šroubovanou němčinu absurdních nařízení hohenzollernských «králů v Prusích» - například o tom, kolik má kdo v rámci boje proti škůdcům ročně odevzdat zardoušených vrabců.

¹⁸ Litevština předurčovala ke státní službě «v terénu», což byla kariéra otevřená i chudým hochům z venkova (vzpomeňme na již zmíněného Rhesu). Kdo chtěl ke dvoru a do státních služeb vyšších, což už vyžadovalo i «lepší» původ, učil se v XVIII. stol. francouzsky.

¹⁹ Název Východní Prusko zavedl král Bedřich II. r. 1773, hned po prvním záboru Polska. Označil tak kraj na východ od Visly, čili celé naše historické Prusy. Připojený kraj na západ od Visly, historicky část Východních Pomořan, přejmenoval na Prusko *západní*, leč tento název se neudržel.

Osvícený absolutismus XVIII. stol. chtěl povznést všechny Prusy-občany. Cestu k tomu viděl v jejich jazykové a kulturní homogenizaci do podoby německé. To prováděli odchovanci pruských universit (nejen z Královce v Prusích, ale třeba i z Halle v té části Saska, jež byla provincií královského panství Hohenzollernů), kteří se stávali výkonnými údy státní správy Pruského království. Jiní odchovanci týchž universit, vesměs kantoři a protestantští faráři, vedeni osvícenským soucitem, se stavěli proti nespravedlnosti a cílenému ponižování, jimiž byla Litevcům v Prusích tato cesta dlážděna.

Mezi pruskými faráři, kteří se vyučili litevsky, aby mohli na venkově kázat, se našlo nemálo těch, kdo začali živou litevštinu odborně studovat: sestavují slovníky i gramatiky. Mielcke, který roku 1800 vydává nejen litevský slovník, ale i litevskou gramatiku, zhodnocuje práci několika generací takových farářů. Další zase v litevštině tvoří učenou poesii vysokých forem, kterou jistě nechtou sedláci, ale kterou si vyměňují mezi sebou. Zde si dovolím čtenáře upozornit na mimořádný zjev litevského písemnictví, faráře jménem **Kristijonas Donelaitis** (1714-1780), jenž ve čtveřici rozsáhlých básní coby v obrazech ročních dob vybroušeným hexametrem litevsky popisuje život pruského venkova.²⁰ Toto dílo evropských literárních kvalit, dostupné v českém překladu, poskytne kantovskému badateli velmi plastický obraz, jak žily Kantovy Prusy (Kristijonas Donelaitis: *Roční doby*, přeložila Hana Jechová, Praha 1960).²¹

Lituanistická díla, slovníky a gramatiky, se v Prusích objevují ve vlnách. Vznikaly jako pomůcky pro faráře, aby se z nich přiučili jazyku svých farníků. Když se náklad jednoho díla rozptýlí, objevuje se další - a autor v předmluvě zdůrazňuje, jak upadla znalost litevštiny mezi faráři, a že se proto rozhodl napsat dílo nové, či přepracovat a rozšířit staré. Mielcke patří do poslední takové vlny. Nebyl v ní sám, r. 1791 vydává Gottfried Ostermeyer v Královci *Novou litevskou gramatiku*, originální, velmi samostatné dílo (možná i proto se špatně prodávalo a část nákladu skončila v makulatuře). Mielcke, který s Ostermeyerem vedl odborný lituanistický spor, přepracovává dílo staré, litevsko-německý a německo-litevský slovník s litevskou gramatikou coby přívažkem od otce Filipa a syna Pavla Bedřicha Ruhigových (přičemž využil i velký nevydaný litevský slovník Jakuba Brodowského).²²

²⁰ Donelaitis nikdy nepomýšlel na zveřejnění svých básní. Rozptýlené texty sebral (čímž zachránil) a zrcadlově se svým (dobrým!) překladem do němčiny vydal teprve r. 1818 neúnavný Ludwig Rhesa.

²¹ I Mielcke sám napsal (přibližně v letech 1795-1797) litevsky rozsáhlou (a literárně zdařilou) báseň *Pilkalnis*. Jeho rukopis vyšel tiskem teprve r. 1931. V dějinách litevského písemnictví představuje první doklad historického eposu: popis vlastního působiště, města litevsky zvaného *Pilkalnis*, německy *Pillkallen*, dnes sovětoruský *Dobrovoľsk*, je básníkovi záminkou k učenému vylíčení dějin pruských Baltů od pohanských dob po současnost. V souvislosti s naším předchozím výkladem je zajímavé, že když popisuje, jak prustí Baltové kladli ve XIII. stol. houževnatý, leč nakonec neúspěšný odpor křížákům, říká jim okrajově *prūsai* 'Prusové', obvykle však *lietuvininkai* 'Litevci' a jejich kraj nazývá prostě *Lietuva* 'Litva' (o Velkoknížectví litevském přitom vůbec nemluví). — Stejných výrazů *lietuvininkai* a *Lietuva* v souvislosti s pruskými Litevci a s pruským krajem, kde žijí, používá též Kristijonas Donelaitis.

²² Pruský farář Filip Ruhig silně oslovil německé osvícenectví svým *Pojednáním o litevském jazyce* (*Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften; Königsberg 1745*), v němž vykládá, že jazyk prostého litevského lidu je zcela samostatný (co zbude z francouzštiny, odečteme-li latinu?), přesností vyjadřování předčí němčinu (má ku příkladu čtyři různá slova pro barvy, jimž němčina bez rozlišování říká *grau* 'šedá') a svým ustrojením se velmi blíží řečtině, tehdejšímu ideálu lidského jazyka. Krásu litevštiny dokládá Ruhig příklady z lidových *dainos* se svým paralelním překladem. Jeho pojednání četli, argumentačně přijali a jím přetištěné písně ocenili Gotthold Ephraim Lessing (cf. *Briefe, die neueste Literatur betreffend*, 1759) i Johann Gottfried Herder (cf. *Volkslieder*, 1778-1779). Herderovým prostřednictvím poznal Ruhiga i Johann Wolfgang Goethe (ten, jak jsme již řekli v poznámce 7, jednu z citovaných písní literárně začlenil do vlastního díla).

Mielckův slovník i gramatika vycházejí r. 1800 u stejného vydavatele jako dva samostatné svazky tvořící jeden celek. Předmluvy, které jsou otištěny na začátku slovníku (stejně jako Kantův přátelský přípisek), se obsahově vztahují též ke gramatice.

Mielckův slovník a Kantův přípisek

Lituanistická vlna, která přinesla Mielckeho slovník a gramatiku, byla v Prusích poslední. Oba svazky vycházejí v době a prostředí, kde už nestačí konstatovat, že venkovští faráři se nemají z čeho učit litevsky, a kážou proto nesrozumitelně. Už je třeba především předcházet námitkám, proč se má člověk litevsky vůbec učit, jen at' se ti Litevci konečně naučí pořádně německy, aby bylo možné se s nimi dorozumět. Právě s takovým názorem polemizují předmluvy i přátelský přípisek.

První předmluvu napsal sám autor. Zdůrazňuje, že litevštiny se v pruské společnosti stále ještě užívá, že je v praktickém životě nadále užitečná, ba že po rozdělení Polska litevských mluvčích v Nových Východních Prusích (Mielcke zde cituje nový oficiální název své zvětšené vlasti) ještě přibývalo.²³ Více však Mielcke vykládá, jak své dílo pojal a jak jeho pojetí zapadá do proudu ostatních lituanistických prací, i čím se od nich odlišuje.

Druhá předmluva je z pera Daniela Jenische (1762-1804), berlínského kazatele s širokými literárními i filosofickými zájmy.²⁴ Ten mluví o litevštině jako o jazyku vymírajícím. Zdůrazňuje, že každý jazyk je jedinečným svědectvím o lidském vnímání světa, a vypočítává, jakou mimořádnou hodnotu pro poznání prehistorie lidstva má právě litevština. Předvádí, jak blízko stojí prostá litevština vznešené řečtině, vyzdvihuje krásu litevské poesie i litevské povahy a nakonec se otevřeně prohlašuje za ctitele litevského jazyka i národa. – Škoda, že Jenisch nedošel větší slávy: litevské národní obrození by se bylo mohlo chlubit nesmírně vřelým vyznáním lásky.

Třetí předmluvu dodal Christoph Friedrich Heilsberg (1726-1807), válečný a hospodářský(?) rada v Královci.²⁵ Ten uvažuje státoprávně. Chválí záměr kulturně povznést

²³ Má přitom na mysli Pruskem anektovaná území kdysi Litevského velkoknížectví ležící východně od Vévodských Prus, nikoliv bývalé polské Prusy královské, kde už jazykoví Baltové dávno žádní nezbyli.

²⁴ Lexikon německé literatury (*Deutsches Literatur-Lexikon* Band VIII, Francke Verlag, Bern - München 1981) o něm praví, že přebásňoval řecké tragiky, pořádal spisy Moše Mendelssohna, psal literární kritiky i filosofické polemiky, vydal studie o duchu doby, hodnotící srovnání čtrnácti starých a nových jazyků (o tomto jeho jazykovědném počínu se se sympatiemi vyjadřuje významný dánský lingvista Otto Jespersen ve své *Philosophy of Grammar* z r. 1924), panychidu za oběti Francouzské revoluce a mnoho dalších děl. Erich Adickes ve své *German Kantian Bibliography* dokládá, že Jenisch si s Kantem dopisoval (GKB č. 142, cf. KGS XIII: 642), že r. 1796 vydal práci Kanta uctivě, leč kriticky hodnotící (č. 1625, *Ueber Grund und Wert der Entdeckung des Herrn Prof. Kant in der Metaphysik, Moral und Aesthetik*), nicméně záhy, rozvíjeje vlastní náboženské výklady, zveřejňuje práci vůči Kantovi ostře útočnou (r. 1797, č. 1896, *Sollte Religion den Menschen jemals entbehrllich werden?*) a že v polemické poloze zůstává až do Kantovy smrti (r. 1804, č. 2795, *Critik des dogmatischen, idealistischen und hyper-idealistischen Religions- und Moral-Systems, nebst einem Versuch, Religion und Moral von philosophischen Systemen unabhängig zu begründen...*). Nestudoval jsem předmět polemiky, chci jen zdůraznit, že oba muži se přes filosofický spor svorně sešli v předmuvě k litevskému slovníku.

²⁵ Zinkevičius (1990: 266) bez udání pramene tvrdí, že byl profesorem královecké university. KGS (XIII: 632) uvádějí, že byl Kantův přítel a vrstevník a vypočítávají jeho úřednickou kariéru, jež vrcholil postavením rady vojenského a hospodářského (?), později navíc též školského; Heilsberg je častěji zmiňován v Kantově korespondenci (dokonce výslovně jako přítel), dochoval se i jeho oficiální dopis Kantovi (ohledně reformy školství). Na titulním listu slovníku je uveden jako *Kriegs- und Domainen-Rath* (snad to byla hodnost prestižnější než školský rada) a Mielcke ve své autorské předmluvě vysvětluje, že k vydání slovníku přistoupil na naléhání

obyvatelstvo a uznává, že jazykové sjednocení se zdá být dobrou cestou k takovému cíli (dokonce srovnává rakouského Josefa II., který se onou cestou vydal, s pruským Bedřichem II., který ve své říši oficiálně ponechal jazykovou pestrost), předvádí však, že je to cesta ilusorní. Pokud jde o pruské Litevce, pak Heilsberg nepokládá jejich poněmčení za schůdné: je to lidctnostný i zdatný, panovníku věrný, vtipný a zpěvný – a velmi vázaný na svůj jazyk. Bude-li ten mu odňat, ztratí nejen svůj vtip a zpěv, ale celou svou krásnou povahu. Zato stát, jehož zástupci - učitelé, faráři, soudci - budou s Litevci mluvit jejich rodným jazykem, získá si u Litevců plnou důvěru.

Co po tolika vřelých slovech dodává Immanuel Kant?

TEXT přátelského přípisu reprodukuje podle originálu z Mielckova slovníku, nikoliv podle pruských akademických *Kant's gesammelte Schriften* (KGS VIII, 1923, str. 445). Akademický přetisk byl totiž pořízen v duchu editorské praxe, která ve dvojím ohledu, pravopisném a interpunkčním, nevyhovuje.²⁶ Originální text zde přetiskujeme s dvojím grafickým zjednodušením: nerozlišujeme koncové a nekoncové *s* (jejich distribuce je čistě mechanická) a nepoužíváme ligatury pro *tz* (ačkoliv *sz* píšeme obvyklou ligaturou *ß*).

Nachschrift eines Freundes.

Daß der preußische Littauer es sehr verdiene, in der Eigenthümlichkeit seines Characters, und, da die Sprache ein vorzügliches Leitmittel zur Bildung und Erhaltung desselben ist, auch in der Reinigkeit der letzteren, sowohl im Schul- als Canzelunterricht, erhalten zu werden, ist aus obiger Beschreibung desselben zu ersehen. Ich füge zu diesem noch hinzu: daß er, von Kriecherey weiter, als die ihm benachbarte Völker, entfernt, gewohnt ist mit seinen Obern im Tone der Gleichheit und vertraulichen Offenherzigkeit zu sprechen; welches diese auch nicht übel nehmen oder das Händedrücken spröde verweigern, weil sie ihn dabey zu allem Billigen willig finden. Ein von allem Hochmuth, oder einer gewissen benachbarten Nation, wenn jemand unter ihnen vornehmer ist, ganz unterschiedener Stolz, oder vielmehr Gefühl seines Werths, welches Muth andeutet und zugleich für seine Treue die Gewähr leistet.

Aber auch abgesehen von dem Nutzen, den der Staat aus dem Beystande eines Volks von solchem Character ziehen kann: so ist auch der Vortheil, den die Wissenschaften, vornehmlich die alte Geschichte der Völkerwanderungen, aus der noch unvermengten Sprache eines uralten, jetzt in einem engen Bezirk eingeschränkten und gleichsam isolirten Völkerstammes, ziehen können, nicht für gering zu halten und darum ihre Eigenthümlichkeit aufzubewahren, an sich schon von großem Werth. Büsching beklagte daher sehr den

přátel a povzbuzen panem radou Heilsbergem (spíš v postavení rady školského než válečného).

²⁶ Vydavatel Heinrich Maier Kantův pravopis «modernizoval», leč do podoby nyní stejně nemoderní: akademické vydání má sice *Charakter* místo Kantova *Character*, ale *Muth* místo novodobého *Mut*. Horší je, že Maier zrušil původní Kantovu interpunkci, která přitom velmi dobře signalizuje prosodické prostředky logického členění složitěho textu. V ediční poznámce na str. 522 pak uvádí, že v poslední větě prvního odstavce vypustil spojku *oder*; jsem přesvědčen, že text lze syntakticky interpretovat tak, jak byl původně vtištěn, bez výpustek.

frühen Tod des gelehrten Professors Thunmann in Halle, der auf diese Nachforschungen mit etwas zu großer Anstrengung seine Kräfte verwandt hatte. — Überhaupt, wenn auch nicht an jeder Sprache eine eben so große Ausbeute zu erwarten wäre, so ist es doch zur Bildung eines jeden Völkchens in einem Lande, z.B. im preußischen Polen, von Wichtigkeit, es im Schul- und Canzelunterricht nach dem Muster der reinsten (polnischen) Sprache, sollte diese auch nur ausserhalb Landes geredet werden, zu unterweisen und diese nach und nach gangbar zu machen; weil dadurch die Sprache der Eigenthümlichkeit des Volks angemessener und hiemit der Begriff desselben aufgeklärter wird.

I. Kant.

PŘEKLAD do češtiny, nebot' o žádném povolanejším nevím, nabízím vlastní.

Přátelský přípisek

Již z toho, jak byl výše popsán, lze vidět, že pruský Litevec si velice zasluhuje, aby byl uchován v jedinečnosti své povahy a v čistotě svého jazyka; jeho jazyk, je-li užíván ve škole i v kostele, je výborný prostředek k tomu, aby byl pruský Litevec vzděláván a zároveň zůstal takový, jaký je. Dodávám k tomu ještě, že pruský Litevec, jsa více než národy, s nimiž sousedí, vzdálen podlézavosti, je zvyklý se svou vrchností mluvit jako s rovným a v důvěrné otevřenosti a že vrchnost to od něho nebere ve zlém a nebrání se štítivě stisku jeho ruky, protože ví, že je přítom ochoten ke všemu, co je správné. Jeho hrdost je něco jiného než povýšenost, je zcela jiná než hrdost jistého sousedního národa, když je někdo mezi nimi urozenějšího původu; je to mnohem spíše pocit vlastní hodnoty, jaký svědčí o zmužilosti a zároveň je zárukou věrnosti.

Ale odhlédněme od užitku, který stát může mít, podporuje-li jej lid takových vlastností. I věda, především nejstarší dějiny stěhování národů, může mnoho získat z dosud nepromíšeného jazyka jejich prastarého kmene, nyní omezeného na úzký pás země a tam izolovaného; to nelze podceňovat, ba už proto má velkou cenu uchovat jejich jedinečnost. Büsching v této souvislosti velmi litoval předčasné smrti učeného profesora Thunmanna z Halle, který se oněm bádáním věnoval možná s přílišným nasazením svých sil. — A vůbec, i když ne u každého jazyka lze očekávat tak velký výtěžek, přesto je pro vzdělávání jednoho každého náruďku v jisté zemi, například v pruském Polsku, důležité, aby se tak ve škole i v kostele dělo podle vzoru nejčistšího (polského) jazyka, byt' se takovým jazykem jinak mluví jen za hranicemi země, a je důležité, aby se užívání onoho jazyka postupně rozšiřovalo; tak se bude v jazyce lépe projevovat jedinečnost národa a sama představa o onom národě se stane zřetelnější.

I. Kant.

Kantovy argumenty pro to, aby se litevština studovala a používala, jsou tři.

1° Pruští Litevci se vyznačují skvělou povahou (náznak: bud' me rádi za ně; s Poláky, které teď Prusko získalo, budou zřejmě jen potíže), a budou-li vzdělávání v rodné řeči, zůstanou takoví, jací jsou, ku prospěchu státu.

2° Litevský jazyk je velmi důležitý pro vědecké zkoumání minulosti lidstva.

3° Každý národ, at' už je jaký je, má být vzděláván ve svém vlastním, rodném jazyce, aby bylo zřetelně vidět, že jde o zvláštní a jedinečný národ (což bude nutné zajistit i pro Poláky, do jejichž země Prusko vstoupilo).

Dodejme, že Kantova ustálená dvojice *Schul- und Kanzelunterricht* [vzdělávání ve škole i v kostele] pokrývá dvojí polaritu: (i) vzdělávání dětí i dospělých, (ii) vzdělávání praktické i mravní; o šíření křesťanství a slova Božího, což byl v XVI. století důvod prvního oficiálního užívání baltických jazyků v Prusích, Kant nemluví.

První argument mají Jenisch i Heilsberg (kde se Kant o Polácích vyjadřuje v taktních oklikách, mluví Jenisch naplno), druhý rozvádí Jenisch, teprve poslední je Kantův vlastní (příčemž o Polácích mluví naplno): národní jedinečnost se má nikoliv zakrývat, ale naopak rozvíjet a má být jasné, kdo je kdo. Třetí Kantův argument je v jasném rozporu s tím, co v Kantově době praktikoval osvícený absolutismus rakouský a co se záhy po Kantově smrti stane státní politikou Francie i Ruska. Tento argument je navíc, jak ještě uvidíme, konkretizací obecných zásad z Kantovy teorie státu.

Otázky a cesty k odpovědím

Na tomto místě by se kantovský badatel filosof měl začít ptát: O co se opírá hodnota národa v Kantově pojmovém systému? A o co hodnota státu? Je pro Kanta jazyk něco víc (něco jiného) než nástroj vzdělávání, prostředek lidského vyjadřování a národního sebevyjadřování?²⁷ A kantovský badatel historik by se zde měl ptát, kolik odvahy potřeboval roku 1800 občan Pruska k tomu, aby se zastal utlačovaného národa.

Je třeba ocenit odvalu rady Heilsberga, který otevřeně kritizuje politiku jazykové homogenizace. Nevím, jak blízko měl ze svého královeckého sídla k berlínskému dvoru. Ten se totiž na přelomu XVIII. a XIX. stol. stavěl k Litevcům celkem kladně a podporoval litevská studia. Odpor proti litevskému jazyku vycházel z místní správy v Prusích, která v některých případech přímo sabotovala královská ustanovení.²⁸

Všimněme si, že žádná z předmluv nemluví o Litevcích jako o utlačovaných. Mielcke píše o «prostém lidu», Jenisch, Heilsberg i Kant prostě o «lidu» či «národu», a to lidu či národu svébytném a svéprávném. Dnešní čtenář má z jejich textů dojem, jako by autoři psali

²⁷ Heslo JAZYK (*Sprache*) je u Kanta v podání Eislerova *Lexikonu* (KL) velice chudé: je citována jediná položka z Kantových antropologických prací a ta tvrdí, že jazyk je prostě systém pro označování myšlenek a že myšlení je vlastně vnitřní řeč; jde tedy o dualitu myšlení a jazyka. Obsažnější jsou hesla ZNAK (*Zeichen*) a SYMBOL, v nichž lze dohledat lingvistickou platnost, leč Kant sám (přesněji řečeno citáty Eislerem z Kanta vybrané; vlastní Kantovy texty jsem v tomto ohledu nestudoval) je k jazyku nevztahuje. Heslo SLOVO (*Wort*) nejde za pozorování, že obsah jednotlivými slovy označovaný se může měnit podle kontextu.

²⁸ Bedřich Vilém III., jenž r. 1807 na útěku před Napoleonem našel dočasné útočiště mezi Litevci v Klaipeďe, vyčlenil zvláštní stipendia, na to, aby rodilí Litevci mohli vystudovat práva a stát se pak státními úředníky, kteří by vlastní kraj spravovali litevsky, leč místní správa jeho nařízení nikdy nevykonala. Když jeho syn Bedřich Vilém IV. r. 1844 povolil výuku litevštiny na gymnasiu v Tilži, místní správa zakázala učit litevsky na všech školách v kraji (i základních). Tyto a další případy dokumentuje Šapoka (1936: 616-620).

o svobodných lidech; ti však dobře věděli, že píší o velmi nesvobodných nevolnicích (vzpo-
meňme si jen, jak Kant líčí Litevcovo jednání s vrchností). Proti nevolnictví přitom nikdo
z nich nic neříká.²⁹ V době Francouzské revoluce již rozhodně nelze pokládat nevolnictví
za natolik «přirozené», že se o něm ani nemusí mluvit. Lze považovat - v Královci roku
1800 - za protest proti lidské nesvobodě, že se o lidech nesvobodných píše, jako by svobodní
byli? Bylo pro autory předmluv naopak tak přirozené, že nevolnictví musí skončit, že o něm
jako o trapném anachronismu «už» nemluvili?³⁰

A co si o nevolnictví myslel Immanuel Kant? Velmi jasnou odpověď dává ve svém
morálně-politickém traktátu *O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě
hodit pro praxi*.³¹ Aníž používá pojmy «nevolnictví» nebo «otroctví», píše Kant proti jejich
podstatě naprosto nesmlouvavě, a to v části II, pojednávající o státním právu.³²

Všimněme si dále kontrastivního srovnání Litevců s Poláky v předmluvách i přátel-
ském příspěvku. Kant přece zažil celé trojí dělení polsko-litevské Republiky obojího národu
(1772-1793-1795), které pro něho nejspíš bylo dělením Polska. Co tomu asi říkal? Podíváme-
li se do Kantových skript geografických (KGS IX: 151-436), shledáme, že když přednášel
zeměpis Evropy, vykládal Balkán i Středomoří, Francii i Skandinávii, Uhry, ba Rusko (tam
se omezuje na přírodní zvláštnosti; o životních podmínkách a hospodářských možnostech ne-
mluví), leč mlčel o Prusích, Rakousku, Německu i Polsku.³³ Uvážíme-li však, že v roce ko-
nečné likvidace Republiky vydává Kant první podobu svého filosofického projektu *K věčné-
mu míru* (druhé vydání, rozšířené o «tajný dodatek», vychází o rok později), sotva můžeme
časovou shodu pokládat za náhodnou. Sice v něm o žádných konkrétních státech Evropy ne-
mluví, leč články 2 a 5 jeho I. oddílu (KGS VIII: 344, 346) požadují právě to, co při likvida-

²⁹ K duchu doby poznamenejme, že od 60. let XVIII. století Johann Gottfried Herder, který vystudoval
v Královci a pastoroval v Rize, předhazuje Němcům, že svědomí celého jejich národa je zatíženo hanebným
postavením znevolnicených Baltů. Opírá se o svou přímou zkušenost s životními podmínkami v Livonsku (dnes
Lotyšsko, dílem Estonsko) a zároveň dobře ví, že baltští nevolníci v Prusích na tom nejsou o nic lépe.

³⁰ Heilsbergův titul *Kriegs- und Domainen-Rath* jsem výše s otazníčkem přeložil jako rada válečný a hospo-
dářský. Domnívám se, že ony «domény» jsou královské pozemky. Právě na královských statcích se totiž v Pru-
sích na samém konci XVIII. nevolnictví velice pomalu teprve začínalo rušit. Na statcích junkerských zůstávalo
zatím vše při starém (a obecnou míru krutosti dobře dokládá již doporučený Donelaitis v *Zimních starostech*).

³¹ Na textu *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*
je zvláštní, že jde o «novinový článek». Kant jej sepsal jako obranu proti překrucujícím interpretacím svých
zásad morální filosofie i proti aroganci moci, která takové zásady vůbec odmítá brát na vědomí. Práce vychází
v *Berlinische Monatsschrift* v září 1793, tedy v roce, kdy v revoluční Francii nastupuje teror Výboru veřejného
blaha a kdy sněm Republiky obojího národu pod bajonety ruských vojáků (to není metafora, taková byla surová
skutečnost) ratifikuje rusko-pruskou dohodu o tom, že obě strany si přivlastňují další části Litvy a Polska.

³² Argument je tento: Lidé si jsou rovni jakožto poddaní, poddaní práva. Člověk nemůže svých práv pozbýt
jinak než vlastním zločinem. Narození (do nějakého stavu) není čin, za nějž by člověk mohl být trestán tím, že
je mu odepráno právo dosáhnout společenského postavení podle svého nadání, píle a štěstí (KGS VIII: 292-293).

³³ Je osvěžující přečíst si v souborném vydání filosofova díla třeba učené pojednání o zebře (KGS IX: 322).
Niméně zeměpis byl pro Kanta zásobnicí *historické* zkušenosti, materiálu, nad nímž lze začít filosofovat (na
příklad o tom, jak přírodní a hospodářské podmínky ovlivňují povahu státu). *Historii*, pod níž spadá dějprava,
právo, filologie i přírodověda, přitom chápe jako soubor toho, co lze učit na empirických faktech. Je vymezena
vůči matematice, souboru toho, co lze učit apriorním rozvažováním. Historie spolu s matematikou jsou pak coby
předměty vyučovatelné vymezeny vůči filosofii, které se jako takové vůbec vyučovat nedá: žáky lze jenom učit,
jak mají filosofovat... To vše vykládá Kant v programu svých přednášek pro zimní semestr 1765/1766 (KGS II:
303-314; česky v časopise *Reflexe* č. 20, 1999). Vzhledem k tomu, jak Kant vymezil poslání zeměpisu, je jistě
jedno, o kterých zemích přednášel. Přesto je výmluvné, o kterých zemích nepřednášel.

ci Republiky bylo popřeno.³⁴ Navíc závěr I. oddílu (KGS VIII: 347) výslovně požaduje, aby státům postiženým podle článku 2 byla navrácena svoboda. To se vztahuje i na Litevce a Poláky. Leč jediným textem, kde Kant o Litevcích i Polácích výslovně mluví, je právě jeho přátelský přípisek z r. 1800.

První dodatek projektu *K věčnému míru*, «O záruce věčného míru», mluví o předpokladu oddělení mnohých na sobě nezávislých států, což je uspořádání sice nebezpečné (může vyvolat válku),³⁵ ale lepší, než když svět ovládá jediná mocnost, universální monarchie, protože u té hrozí nebezpečí ještě větší: bezduchá despotie potlačující lidskou svobodu. Sama příroda, pokračuje Kant, se universální monarchii brání a užívá *dvou prostředků, aby zabránila smíšení národů a oddělila je od sebe: různost řeči a náboženství* (KGS VIII: 367).³⁶ O různosti náboženství jeho přátelský přípisek sice nemluví, ale všeobecně se vědělo, že Poláci a Litevci ze zabraných území Republiky byli - na rozdíl od protestantských Prus - vesměs katolíci. Zato si uvědomme, že jazyk pruských Litevců, jejichž zvláštní povaha je vylíčena do značných podrobností, je v přípisu označen za 'dosud nesmíšený' (*noch unvermengte Sprache*), tedy právě za výraz přirozené vůle působící proti neustále se rozrůstající monarchii pruské.³⁷ Jazykové a kulturní zvýraznění požaduje Kant nejen pro Litevce, ale též pro Poláky. V případě Litevců argumentuje Kant «empiricky»: popisuje, jakou mají krásnou povahu a jaký z nich může stát mít užitek; v případě Poláků argumentuje «čistou mravností»: jejich národní povaha je divná a pruskému státu sotva jaký užitek kdy přinesou.

SHRNUJI. Přátelský přípisek k Mielckovu slovníku zapadá do delší řady Kantových politicky angažovaných úvah z 90. let XVIII. stol. Poslední odstavce spisu *Über den Gemeinspruch...* uvádějí tema «mezinárodní právo», které se stane ústředním pojmem projektu *Zum ewigen Frieden. Nachschrift eines Freundes* se vyznačuje tím, že v něm Kant prakticky požaduje to, co v traktátu *Zum ewigen Frieden* teoreticky vykládá jako přirozený, přírodou daný prostředek proti vzniku příliš velkých států, příliš ohrožujících svobodu člověka.

Dovětek

Kantův přátelský přípisek z roku 1800 zapadl. Heinrich Maier ve své ediční poznámce (KGS VIII: 525) říká, že pro kantovská bádání byl objeven až r. 1860. Nicméně Mielckův slovník vyšel a ohlas měl – ne tak v Prusích, kde ani přátelská slova profesora Kanta nemohla změnit chování místní politické moci, jako především v evropské vědě: po celou první polovinu XIX. století sloužily oba jeho svazky, lexikon i gramatika, za referenční příručky srovnáva-

³⁴ Článek 2: *Žádný samostatný stát (lhostejno, zda malý či velký) nemá mít možnost získat dědictvím, výměnou, koupí nebo darem nějaký jiný stát.* Článek 5: *Žádný stát se nemá násilím vměšovat do zřízení a vlády jiného státu.* – Cituji dle českého vydání I. Kant, *K věčnému míru; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*, přeložili Karel Novotný a Petra Stehlíková, OIKOYMENH, Praha 1999.

³⁵ Tomu lze, uklidňuje Kant, čelit osvětou. Všimněme si, že v přátelském přípisu Kant k požadavku užívání národního jazyka vždy hned dodává, aby byl užít pro vzdělávání.

³⁶ Rovněž citát dle vydání nakladatelství OIKOYMENH, Praha 1999.

³⁷ Kantovští badatelé filosofové by se mohli zamyslet, zda takového uplatnění jazyka si nezaslouží zapracovat do pojmového hesla KANT A JAZYK, jež, jak jsem upozornil v poznámce 27, je ve zpracování na úrovni KL dosti chudé.

címu indoevropskému jazykozpytu, dokud Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann a August Schleicher nevypracovali vlastní, přísně vědecké popisy litevštiny, které ovšem sloužily zcela jiným cílům. Nesselmannův (1851) litevský slovník, vydaný v Královci, je uspořádán podle indoevropských slovních kořenů a v hláskovém pořadí nikoliv abecedním, nýbrž převzatém z klasických staroindických gramatik; Schleicherova (1856) litevská gramatika, vydaná v Praze (!), popisuje litevský jazyk jako výsledek proměn indoevropských kořenů, kmenotvorných sufixů a ohýbacích koncovek. Litevský jazyk je pro oba materiálem indoevropské archeologie, živí Litevci jsou zajímaví jako nositelé jisté «jazykové konzervy». Oba autoři vyhodnocují starší lituanistická díla, o maličkostech, jakými jsou jejich předmluvy, se ale vůbec nezmiňují. Když Schleicher na svou litevskou gramatiku navazuje litevskou čítankou (1857), nepíše v ní o estetických hodnotách lidové poesie (jež předtím silně oslovila Herdera i Goetha), ale jen o tom, že dosavadní vydání, zvláště pak Rhesovo, nerespektují přirozená nářečí a naopak sjednocují jazykovou podobu písní, aby mohly posloužit za vzor pro spisovnou litevštinu. Donelaitise Schleicher oceňuje pro formální dokonalost metra jeho veršů, jež se vyrovná formální dokonalosti starých Řeků, Indů i Římanů, nicméně do své čítanky dává Schleicher vše, co sám v Prusích mezi Litevci autenticky sebral, byť o literární kvalitě nemá valné mínění.³⁸

Na Kantův druhý argument, na vědeckou hodnotu litevštiny pro poznání minulosti lidstva, slyšela Evropa XIX. století velmi dobře. Jenom se ztratil morální ethos Kantovy solidarity s utlačovaným národem, s lidmi okrádanými o svou lidskou svobodu. V Litevcích, jejichž lidské a národní postavení v Pruské i Ruské říši se po celé XIX. století neustále zhoršovalo, spatřovala št'astnější část Evropy jen nečekanou exotiku ležící nečekaně blízko: byli to obyvatelé zapadlého koutu staré Evropy, kde prostý lid, jak píše Prosper Mérimée, dosud mluví «poměrně čistým sanskrtem».³⁹ Ve stejném duchu, okouzleném exotikou a nepřihlížejícím k politice, doporučoval ještě na přelomu XIX. a XX. století veliký francouzský lingvista Antoine Meillet svým studentům: «Chcete-li slyšet, jak mluvili naši indoevropští prapředkové, zajed'te si mezi litevské sedláky.»

Salónní obdiv se snadno změnil v odpor. Německý klasický filolog Eduard Schwyzer vydává roku 1943 v Pruské akademii věd (se sídlem v Berlíně, nikoliv v Královci) učené pojednání,⁴⁰ v jehož spekulativním úvodu poukazuje na zaostalost litevštiny s ohledem na celkový kulturní vývoj lidského jazyka. Používá přitom příkladu, který do německého kulturního povědomí přinesl Filip Ruhig svým *Pojednáním o litevském jazyce* z r. 1745 (ano, je to též Ruhig, jehož přepracovává Mielcke; více o něm zde v pozn. č. 22), že totiž litevština rozlišuje čtyři výrazy pro barvy tam, kde němčina zná pouze jediný ('šedá'), a prostě obrací hodnocení: co pro Ruhiga svědčilo o bohatosti jazyka, dokazuje podle Schwyzera, jak primi-

³⁸ Citát z úvodu (ve Schleicherově vědeckém pravopisu): *Bis auf wenige außnamen gebe ich hier alles, was ich gesammelt, auch den schmuz, dessen man in der litauischen volksliteratur leider ser vil findet; nur einige rätsel habe ich, als zu abscheulich, weg gelaßen.*

³⁹ Cituji z fantastické povídky *Lokis*, kterou Prosper Mérimée vydal roku 1869. Ta je, nakolik vím, prvním obrazem Litvy v moderní francouzské, ba vůbec v té «západoevropské» literatuře, kam v německém překladu nepronikly lidové *dainos* ani učený Donelaitis.

⁴⁰ Eduard Schwyzer: *Zum persönlichen Agens beim Passiv, besonders im Griechischen*. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1942, Philosophisch-historische Klasse Nr. 10, Berlin 1943.

tivní jsou jeho nositelé, kteří se od konkrétních odstínů nedokážou povznést k jednotné, všemu společné abstrakci německého *grau*.⁴¹

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji dr. Jaromíru Povejšilovi za konzultaci a cenná upozornění ohledně překladu Kantova textu, dr. Halině Beresněvičiūtė-Nosálové za konzultaci k souvislostem historicko-filosofickým, dr. Václavu Jamkovi za vylepšení mého francouzského resumé.

BIBLIOGRAFICKÉ ZKRATKY

- KGS *Kant's gesammelte Schriften*. Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften. Georg Reimer, Berlin & Leipzig 1902 ss.
- AKI *Allgemeiner Kantindex zu Kants [sic] gesammelten Schriften*. Walter de Gruyter, Berlin 1967 ss.
- KL *Kant-Lexikon* von Rudolf Eisler. Siegfried Toeche-Mittler, Berlin 1930; Nachdruck George Olms, Hildesheim 1961.
- KL-F *Kant-Lexikon* par Rudolf Eisler. Édition établie et augmentée par Anne-Dominique Balmès et Pierre Osmo. Gallimard, Paris 1994.
- GKB *German Kantian Bibliography* by Erich Adickes. Burt Franklin, New York 1893-1896; reprinted 1970.

BIBLIOGRAFIE S CHARAKTERISTIKAMI

- Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda: *Lietuvos istorija* [Dějiny Litvy]. Vyturys, Vilnius 1990 — Středoškolská učebnice, jejíž první verze vznikla v roce 1935 a již autorka opakovaně přepracovávala před II. světovou válkou na Litvě, po ní pak v exilu v USA. Vročení «Vilnius 1990» označuje přetisk 7. přepracovaného vydání exilového s vročením «Chicago 1987».
- Hoskovec, Tomáš: "Prusové - pruštiny - Prusko. Stěhování jména, zánik jazyka, zmizení lidí i země". In *Komunita a komunikace* (red. Petr Zima), str. 103-130. Sofis, Praha 1999. — Kritický rozbor pojmů «(baltický) Prus» a «pruský jazyk», s nimiž baltistika i srovnávací indoevropský jazykozpyt pracují mnohdy lehkomyšlně. Zkrácená podoba této studie vyjde pod názvem *Prusové - Prusy - Prusko* v časopise *Dějiny a současnost* v r. 2004.
- Kaunas, Domas: *Mažosios Lietuvos knyga* [Knižní produkce Malé Litvy]. Baltos lankos, Vilnius 1996. — Největší existující monografie o litevském knižním životě v Prusích 1547 - 1940. Žánrově třídí a charakterizuje knižní produkci, objasňuje sociální zázemí autorů i vydavatelů, stopuje čtenářskou obec i síť knižního trhu.
- Lukšaitė, Ingė: *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje* [Reformace ve Velkoknížectví litevském a na Malé Litvě]. Baltos lankos, Vilnius 1999. — Zásadní monografie o vztazích a soužití litevského a pruského státu v oblasti náboženské, kulturní i politické na přelomu XVI. a XVII. století. Její časový záběr nepokrývá sice Kantovu dobu, ale objasňuje výchozí rozložení sil, jehož důsledky doznávaly až do zániku Republiky.

⁴¹ Je zvláštní, že Ruhigovo srovnání litevštiny s němčinou některé Němce trápilo ještě po dvou stech letech: proč jinak by se Schwyzer v pojednání o syntaxi, navíc zaměřeném na řečtinu, vyjařoval právě k Ruhigovu litevskému příkladu lexikálnímu? Schwyzerova argumentační inverze je sama o sobě úsměvná. Uvědomíme-li si však, jaké bylo postavení etnických Litevců ve Třetí říši, jakými politickými krisemi procházely vztahy mezi německým a litevským státem před druhou světovou válkou a jaké byly osudy litevského území za nacistické okupace, úsměv zhořkne a najednou vidíme, jak německý vědec v době vrcholné hitlerovské expanse horlivě dodává nikým nevyžádaný příklad německé kulturní nadřazenosti.

- Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand: *Wörterbuch der Littauischen Sprache*. Gebrüder Bornträger, Královec 1851. — Thesaurus litevského jazyka (nerozlišuje mezi výrazy běžnými, okrajovými, ba zcela ojedinělými) pojatý přísně «vědecky» (uspořádán podle indoevropských kořenů litevských slov), objemem svých hesel třikrát větší než slovník Mielckův. Jako pomocník pro četbu litevských textů je málo použitelný.
- Schleicher, August: *Handbuch der Litauischen Sprache I. Litauische Grammatik*. J.G.Calve, Praha 1856. — Vědecky pojatá gramatika na kontrastivním pozadí předpokládaného praindoevropského stavu, důkladná a vyčerpávající. Usiluje o úplný obraz litevského jazyka za celé jeho texty doložené období.
- Schleicher, August: *Handbuch der Litauischen Sprache II. Litauisches Lesebuch und Glossar*. J.G.Calve, Praha 1857. — Bohatý výběr textů, předkládaných nicméně jako jazykově archeologický materiál.
- Šapoka, Adolfas (red.): *Lietuvos istorija* [Dějiny Litvy]. Ministerstvo školství, Kaunas 1936; přetiskl Mokslas, Vilnius 1989. — První moderní souhrnné dějiny Litvy, oficiální universitní učebnice Litevské republiky před 2. světovou válkou.
- Zinkevičius, Zigmas: *Lietuvių kalbos istorija IV. Lietuvių kalba XVIII-XIX a.* [Dějiny litevského jazyka IV. Litevský jazyk XVIII. - XIX. stol.]. Mokslas, Vilnius 1990 — Součást šestidílné řady jediného autora (1984 - 1994, indexy a bibliografie vyšly jako samostatný svazek 1995). Celé dílo je přístupné i ve dvousvazkovém anglickém překladu.

RÉSUMÉ

Le présent article traite du «petit mot d'un ami» (*Nachschrift eines Freundes*) qu'ajouta Immanuel Kant en 1800 à la dernière des trois préfaces du dictionnaire lituanien-allemand et allemand-lituanien rédigé par Christian Gottlieb Mielcke. Le hasard historique a voulu que ce fût le tout dernier texte publié par Kant de son vivant. Les études kantiennees faites par les philosophes semblent ignorer ce «petit mot» (parfois jusqu'à l'omettre sur la liste des publications de Kant, comme on le voit dans la version française du *Kant-Lexikon* de Rudolf Eisler, version qui se déclare augmentée). Cependant, son petit texte témoigne non pas d'un certain courage civique, mais d'un courage civique certain. Le dictionnaire, accompagné d'une grammaire de la langue lituanienne, paraît à Königsberg au moment où les Litvaniens représentent, dans l'État de Prusse, un peuple cruellement opprimé, réduit en servage, que la bureaucratie locale allait même priver de sa propre langue. Kant donne trois arguments pour que la langue lituanienne soit sauvegardée dans la vie publique: 1° le peuple lituanien fait preuve de qualités morales remarquables, qu'il gardera beaucoup mieux s'il garde sa langue; 2° très archaïque, la langue lituanienne est d'une importance non négligeable pour les sciences de l'homme; 3° tout peuple, si petit qu'il soit, doit être éduqué dans sa propre langue, voire dans la forme la plus pure de cette langue, dont les domaines d'usage doivent, par conséquent, s'élargir, de sorte que, grâce à sa langue, la particularité du peuple devienne plus nette.

N'étant point philosophe, mais linguiste, spécialiste du domaine *baltique*, l'auteur du présent article éclaire le cadre historico-géographique. Il explique la différence entre le territoire historique de la Prusse (qui suit le littoral baltique de la Vistule au Niémen, les deux fleuves frontières) et les divers États historiques de Prusse (dont l'évolution a fini par rebaptiser du nom de la Prusse l'ancienne marche de Brandebourg et les autres terres acquises par la maison de Hohenzollern, tout en réduisant la Prusse historique à une petite province exterritoriale de l'Est). Par un processus curieux, la population autochtone de la Prusse, qui était linguistiquement *balte*, autrement dit qui parlait une ou plusieurs langues de la branche balte de la grande famille linguistique indo-européenne, s'est rapprochée, linguistiquement et ethniquement, des Litvaniens, nation voisine de langue balte, elle aussi, qui, au Moyen-Âge, avait créé un État, un Grand-Duché vraiment grand. Or, tandis que les Litvaniens du Grand-Duché de Lituanie fondaient leur identité nationale sur une base politique, ce qui permettait aux élites litvaniennes d'abandonner assez facilement leur langue originelle au profit d'autres, les Baltes originaires de Prusse sont devenus Litvaniens dans le sens ethnique, c'est-à-dire linguistique, préservant de ce fait la langue lituanienne beaucoup mieux que ne le faisait le Grand-Duché de Lituanie. Par un processus dynastique d'abord, politique ensuite, le Grand-Duché de Litua-

nie s'est approché du Royaume de Pologne, originellement beaucoup plus petit que le Grand-Duché, donnant ainsi naissance à la «République de la double nation», État aristocratique que l'on désignait, par simplification, comme la Pologne. Vers la fin du XVIII^e siècle, sous les yeux de Kant, cet immense État mal gouverné a été englouti par les empires voisins, ceux de Russie, de Prusse et d'Autriche. Qu'en pensait le philosophe?

Nous disposons des cours de géographie que donnait Kant à l'université de Königsberg. Lacune éloquente, lors qu'il y parlait de l'Europe, il se taisait absolument sur la Pologne, comme il se taisait sur la Prusse, sur l'Allemagne et sur l'Autriche. Or en 1793 et en 1795, années symboliques du partage définitif de la République polono-lituanienne, Kant publie, respectivement, deux textes de philosophie morale, c'est-à-dire deux textes politiques, *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis* [Sur le lieu commun: il se peut que cela soit juste en théorie, mais, en pratique, cela ne vaut rien] et *Zum ewigen Frieden* [Projet de paix perpétuelle]. Sans mentionner aucun État concret, Kant y formule des exigences très strictes, y compris l'inadmissibilité du servage et le devoir de restituer la liberté aux nations auxquelles elle a été prise. Il y parle également de deux moyens qu'utilise la nature contre la constitution éventuelle d'une monarchie universelle (qui deviendrait la pire ennemie de la liberté de l'homme); ce sont la diversité de langues et celle de religions. Et voilà qu'en 1800, dans son *Nachschrift eines Freundes* [Petit mot d'un ami], pour l'unique fois dans sa vie, Kant parle expressément des Polonais incorporés dans l'État de Prusse, exige que leur langue soit utilisée dans la vie publique de sorte que leur présence dans le pays devienne visible, tout en admettant que le caractère des Polonais n'est pas particulièrement aimable et que l'État de Prusse ne tirera pas d'eux grand profit. Sur ce fond qui fait contraste, Kant donne une description très favorable du caractère des Lituanien et demande que leur langue, elle aussi, soit reconnue et protégée.

PŘÍLOHA

Titulní list slovníku zní

Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch, worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Walterkehmen ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit sehr vielen Wörtern, Redens-Arten und Sprüchwörtern zur Hälfte vermehret und verbessert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen. Nebst einer Vorrede des Verfaßers, des Herrn Prediger Jenisch in Berlin, und des Hrn. Krieges- und Domainen-Raths Heilsberg, auch einer Nachschrift des Herrn Professor Kant. Königsberg, 1800. Im Druck und Verlag der Hartungschen Hofbuchdruckerey.

Litevsko-německý a německo-litevský slovník, v němž sice za základ vzat slovník, jež kdysi vydal farář Ruhig z Walterkehmen, který však velmi mnoha slovy, obraty a úslovími o polovinu rozšířil a vylepšil Christian Gottlieb Mielcke, kantor v Pillckallen. [Vydáno] společně s předmluvou autora, pana kazatele Jenische z Berlína, pana válečného a hospodářského(?) rady Heilsberga a též s příspěvkem pana profesora Kanta. Královec 1800. Tiskem a nákladem Hartungovy dvorní knihtiskárny.

Titulní list gramatiky zní

Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre, worinn zwar die von dem jüngern Ruhig ehemals herausgegebene Grammatik zum Grunde gelegt, aber mit starken Zusätzen und neuen Ausarbeitungen verbessert und vermehrt worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen. Königsberg 1800. Druck und Verlag der Hartungschen Hofbuchdruckerey.

Počáteční nauka o litevském jazyce, v níž sice za základ vzata gramatika, již kdysi vydal mladší Ruhig, kterou však hojnými dodatky a novým vypracováním vylepšil a rozšířil Christian Gottlieb Mielcke, kantor v Pillckallen. Královec 1800. Tisk a náklad Hartungovy dvorní knihtiskárny.